

KRISTÓF ILONA

„VESTER STEPHANUS DE WARDA SCOLARIS IURIS CANONICI” – VÁRDAI ISTVÁN EGYETEMI ÉVEI ITÁLIÁBAN¹

A jómódú, szabolcsi köznemesi család, a Várdaiak felemelkedésének a 15. század második felében lehetünk tanúi. A család a vármegyei politizálásban ügyesen forgolódva gyarapította vagyonát, és az Albert halála után bekövetkező „zavaros időköt” is a saját hasznára fordította. 1441-ben birtokaik földrajzi elhelyezkedésénél fogva, Hunyadi csillagának felemelkedését követve a családot Ulászló pártján találjuk, az ’50-es években már V. László lelkes hívei, sőt Mátyás uralkodása alatt is nő befolyásuk, hatalmuk. Nevezhetnénk őket ügyeskedőknek, köpönyegforgatónak is, de ha nem akarunk ítélni, és fekete-fehér hősokeket keresni, akkor politikai realitásérzéküket és éleslátásukat emelhetjük ki. Mindez a taktikai érzék és intelligencia remekül megragadható a család egyik legtehetségesebb tagjában Várdai Istvánban is. Kiváló választás és jó befektetés volt az árva István iskoláztatása, bár sokszor komoly áldozatokat követelt a családtól, hiszen az ő összeköttetései, karrierje jótékonyan hatottak majd rokonai előmenetelére is.

A joghallgató István levelei számos érdekes kultúrtörténeti vonatkozással gazdagítják elképzeléseinket a 15. századi viszonyokról. S ezek a levelek keltették fel érdeklődésemet a Várdaiak iránt, István pályáját összeállítva számos ellentmondásba botlottam, amelyeket az alábbiakban próbálok tisztázni.

Rövid pályakép

A Várdai család legrégebbi őseit, mint annyi más szabolcsi család (pl. Báthoriak, Guttiak, Anarcsiak) esetében is a Gutkeled nemzetségben találták meg.² A nemzetséget alapító hohenstaufeni testvérpár Kézai krónikája sze-

¹ Várdai István ferrarai leveleit kiadta *Lukcsics Pál*. In: *Történeti Szemle* 1929. 124–136. (A továbbiakban: *Lukcsics: Levelek*)

² *Nagy Iván*: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1865. 12. kötet 54. (A továbbiakban: *Nagy Iván*)

rint Péter király uralkodása idején érkezett Magyarországra.³ A 17. századi szájhagyomány viszont egészen az utolsó angolszász királyokig vezet vissza a Várdaiak családfáját.⁴ A nyilvánvalóan regényes eredetű nem állt távol a kor szellemétől. Az ekkorra már kihalt család birtokain többek között a Telegdiak, a Nyáryak és rajtuk keresztül az Eszterházyak osztoztak. A Várdai lányok birtokaik mellett előkelő ősöket is hozományul kaptak, Nyáry Pál és Várdai Kata lánya, Nyáry Krisztina volt gróf Eszterházy Miklós felesége, így maradt fenn a családi monda az Eszterházy naplóban. Az Eszterházyak frissen meggazdagodott családként maguk is ragaszkodtak az előkelő eredetűzéshez, egészen Attiláig vezették vissza családfájukat. A család politikai súlya, vagyona nemcsak megkövetelte, hanem lehetővé is tette a dicsőséges múlt felidézését, előállítását, nem véletlen, hogy az első genealógiai munkák is az Eszterházy családról készültek.

A családra vonatkozó adatok a 14. századtól szaporodnak meg. Várdai Domonkos fiai alapozzák meg a család karrierjét Zsigmond udvarában. A Szabolcs megyei Kisvárdra oppidum és a hozzá tartózkodó erősség bizonyosan a még köznemesi Várdai család kezében volt a 15. században.⁵ Domonkos fiai közül Mihály, Pelbárt és Miklós vett részt Zsigmond hadjárataiban.⁶ A három, felnőttkort megért fivér közül Pelbárt volt István apja,⁷ testvérei: Zsuzsanna, Potenciána (Szokoli János – a későbbi váradi kanonok és csanádi püspök – anyja), Anna, Mihály, Aladár voltak. Egy 1404. évi oklevél említi még Pelbárt lányai között Ilonát és Katalint – ők bizonyosan nem érték meg a felnőttkort.⁸ Pelbárt pályáját Ozorai Pipó familiárisaként folytatta,⁹ míg vé-

³ *Kézai Simon*: A magyarok cselekedetei. Milleniumi magyar történelem. Bp., 1999. 121.

⁴ Az Esterházyak családi naplója. Közzéteszi: *Szilágyi Sándor*. In: Történelmi Tár. 1888. 223–224. A szájhagyomány egészen Szent Edmund királyig vezet vissza a családfájukat. Az unokák, Edmund és Edvárd hercegek az apjukat meggyilkoltató Nagy Kanut elől Magyarországra menekültek, és egyes angol források szerint be is házasodtak Szt. István családjába. Erről a kérdéstől bővebben: *Fest Sándor*: Edmund Ironside angol–szász király fiai Szent István király udvarában, Skóciai Szt. Margit. In: Szent István emlékkönyv II. Szerk. *Serédy Jusztinián*. 525–551.; *Herzog József*: Skóciai Szent Margit származásának kérdése. In: Turul, 53 (1939) 1–42.

⁵ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp., 1890., 1904., I. 506–507. (A továbbiakban: *Csánki*)

⁶ A Zichy család idősb ágának okmánytára. Szerk. *Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső*. I–XII. Bp., 1872–1932. (A továbbiakban: Zichy Okltár) 1399 török elleni hadjárat Zichy Okltár VIII. 663.; 1405 boszniai hadjárat Zichy Okltár V. 111.; 1422–1423 havasalföldi hadjárat Zichy Okltár V. 512.

⁷ *Nagy Iván* 56.; *Virágh Ferenc*: Adatok Kisvárdra történetéhez. Szerk. *Ács Zoltán*. Nyíregyháza, 1981. 63. (A továbbiakban: *Virágh*)

⁸ Zichy Okltár IV. 486.; *Virágh* 64.

⁹ Zichy Okltár V. 362.; *Virágh* 64.

gül 1430-ban szatmári alispánként említik utoljára.¹⁰ Korán elhunyt apja után, nagybátyja, Miklós – a legifjabb testvér – vette át István nevelését és a család irányítását¹¹. A három testvér közül Miklós futotta be a legnagyobb karriert, ő tartózkodott a legtöbbet Zsigmond környezetében. 1406-ban udvari ifjúként említik,¹² 1424-ben már királynéi főlovászmester,¹³ 1428-ra teljesedik ki igazán pályája, amikor végre udvari méltóságot kap: királyi főlovászmester lesz, ezzel együtt szegedi sókamaraispán, és csongrádi főispán.¹⁴ Sikerült a báróság közelébe jutnia! Nem véletlen, hogy hatalma csúcán fiát, Miklóst is bevezette az udvarba, aki a '30-as években Zsigmond kíséretében járta Európát, ismerkedett a világgal és kapcsolatokat gyűjtött.¹⁵ Apja és fia Miklós 1435-ben közösen Szabolcs megye főispánjai,¹⁶ az idősebb Miklós ezek után fokozatosan visszavonult, és a család ügyeinek szentelte magát. A fiát már útnak indította, neki már nem volt szüksége az apai támogatásra, még Zsigmond halála előtt megszerezte a császári tanácsosi címet.¹⁷

A család a polgárháború idején Ulászló pártjára állt – nyilván nem sok választásuk lehetett a feltörekvő Hunyadi befolyásának és birtokainak gyarapodása következtében –, ezért jutalmul kapták a Bács megyei Perleket, majd 1441-ben Ulászló kérésére nevezték ki Istvánt váradi kanonoknak.¹⁸ A családi birtokok és a stallum jövedelmével biztosítva magát kezdte meg egyetemi tanulmányait Krakkóban 1444-ben. Ebből az adatból kiindulva, mely szerint is a fiúk leghamarabb 14 éves korukban kezdhették egyetemi tanulmányaikat, feltételezhetjük, hogy Istvánunk legkésőbb 1430 környékén született,¹⁹ bár ez a kérdés őt magát is élete végéig foglalkoztatta. 1469-ben Budáról írt levelet unokatestvére, az ifj. Várdai Miklós özvegyének, Perényi Katalinnak, hogy a Bátor környéki öregasszonyokat faggassa ki születésé-

¹⁰ Zichy Oktár V. 412.; *Virágh* 64.

¹¹ De nem hozzá szólnak a ferrarai levelek.

¹² Zichy Oktár V. 330.

¹³ Zichy Oktár V. 471.

¹⁴ Zichy Oktár VIII. 209. és 353.

¹⁵ 1431 Konstanz Zichy Oktár VIII. 360.; 1431 Milánó Zichy Oktár VIII. 113.; 1433 Siena Zichy Oktár XII. 138.

¹⁶ Zichy Oktár VIII. 482.; *Virágh* 65.

¹⁷ Zichy Oktár XII. 158.

¹⁸ 1441. jún. 8. Zichy Oktár IX. 27., *Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza* (1000–1526). Köln, 1991. 295. (a továbbiakban: *Udvardy*)

¹⁹ A kronológiából adódóan ez a dátum is elképzelhető, hiszen az apját 1430-ban még élőként említik, ettől függetlenül többször találkozni azzal az elképzeléssel, hogy 1420-ban született. Hangsúlyozni szeretném, hogy ez is csak találgatás, ugyanúgy feltételezhető dátum, mint az 1430 körüli.

nek napjáról és órájáról.²⁰ Ebből adódóan születési helyéül Nyírbátort jelölhetjük meg, és valószínű, hogy sem édesanyja, sem nagynénéi nem éltek már ekkor, hiszen ebben a kérdésben ők lettek volna a legalkalmasabb válaszadók. Perényi Kata pedig egyértelműen nem volt jelen születésekor, hiszen nem tőle kér információkat, hanem azok összegyűjtésére buzdítja. Várdai István, aki ekkor már kalocsai érsek volt, csak nem a korban oly divatos horoszkópot akart készíttetni a budai udvarban?

Itt ragadnám meg az alkalmat egy másik félreértés tisztázására. Várdai István ifjúkorára és a támogatóira hivatkozva az irodalom többé-kevésbé következetesen összemossa az idősebb és az ifjabb Várdai Miklós alakját. A helyzetet természetesen csak bonyolítja a korabeli szóhasználat is, hiszen a mater, pater, frater, soror megszólítás ugyanúgy dukált az unokafivéreknél, -nővéreknél, nagynéniknél, nagybácsiknál is, mintha csak a legszűkebb kiscsaládi körben gondolkodnánk. A terminológiából és az időrendből adódóan a két Várdai Miklós személye mosódott egybe az irodalomban. Már Nagy Iván sem egyértelmű a két Miklós szétválasztásában, azt ugyan ő is említi, hogy az ifjabb Miklós a királyi kincstartó 1455-ben és felesége Perényi Katalin volt. Ezzel szemben a családfán az ifjabb Miklóst egyetlen adattal jelöli, 1446. évi szabolcsi főispánságára hivatkozik,²¹ amit ekkor csak az apja viselt. Ebből adódóan Nagy Iván sugallja, amit a későbbiekben az irodalom átvett, hogy Várdai István nagybátyjához írt leveleket Ferrarából. A kérdés az viszont, hogy az idősebb Miklós életben volt-e 1448–49-ben? Várdai Miklós végrendelete már 1446-ból ismeretes.²² Magára a végrendeletre visszatérek még a későbbiekben. Virágh feltételezi, hogy nem sokkal a végrendelet megírása után Miklós el is távozott az élők sorából.²³ Ez a feltételezés viszont azt vonná maga után, hogy Várdai István taníttatásában az unokatestvére játszott sokkal fontosabb szerepet, azaz az ifjabb Miklós. Az idősebb Várdai Miklós haláláról annyit állíthatunk biztosan, hogy 1450. ápr. 20-án Ferrarából kelt levelében Várdai István az idősebb Miklós feleségét, Borbálát már özvegynek titulálja.²⁴ Tehát 1450 előtt már az idősebb Miklós halott volt. Várdai ferrarai leveleit tanulmányozva feltűnő, hogy Miklóst benne egyszer sem szólítja atyjának, nagybátyjának, csakis mint jötevőjére

²⁰ 1469. márc. 13. Zichy Oktár XI. 4. „Praeterea rogamus diligentissime, quatenus ante omnia de die nativitatis nostre et hora tam in Bathor, quam eciam in aliis locis vicinis a vetulis et senibus mulieribus diligenter inquiratis et certitudinem meram resciat et nobis inde plenam informacionem et indubitatum dirigatis, secus rogamus iterum non faciatis.”

²¹ Nagy Iván 57. és 59.

²² Zichy Oktár IX. 105.

²³ Virágh 65.

²⁴ Zichy Oktár IX. 150. „Generose domine, Barbara relicte condam domini Nicolai de Varda, domine ac matri mee carissime.”

hivatkozik, és egyetlen esetben használja a patruelis kifejezést, ami az unokatestvért jelenti. A távolságtartó, ám tisztelettudó megszólítás pedig akár jelezheti, hogy Várdai tiszttában volt kiszolgáltatott, függő helyzetével, de tanulmányainak súlya és jövődöbéli karrierjének reménye folytán többé-kevésbé egyenrangú partnerként igyekezett magát feltüntetni a nála bizonynyal idősebb Miklóssal szemben.²⁵ Ezekben a levelekben semmiféle családi tragédiáról sem esik szó, tehát tovább szűkítve azt mondhatjuk, hogy 1446 és 1448 között halt meg az idősebb Várdai Miklós.

István egyetemi tanulmányai megkezdésénél valóban az idősebb Miklós bábáskodott, de 1447 és 1450 között – az itáliai időszakban – már az ifjabb Miklós volt a család feje. Valószínűleg az ifjabb Miklós támogatása – hiszen maga is világlátott ember volt, Itáliában is járt – is szerepet játszhatott abban, hogy István a bécsi egyetemről alig egy év után átköltözött Itáliába.

A krakkói évek után 1446-ban már biztosan Bécsben járt egyetemre, a beiratkozási díja – 7 gross. – a legmagasabb az abban a félévben beiratkozottak között.²⁶ Alig melegegett meg Bécsben, hirtelen váltással 1447-ben már Padovában tanúskodott a pécsi Keresztelő Szt. János egyház prépostjának, Glowinszki Pálnak a licenciátusi vizsgáján. Csak találgathatunk, hogy miért nem maradt Bécsben. Valószínűleg vonzhatta Itália pezsgése, az egyetemek híre, népszerűsége, és talán új támogatója, unokatestvére, sem ellenkezett. Másrészt Kisvárdáról nézve Krakóhoz képest már Bécs is messze volt, nemcsak Padova. Hamarosan a Padovában kitört pestis elől menekült Ferrarába.²⁷ 1448-ban Ferrarában egyszerű scolarisként iratkozott be. Ő is Guarino tanítványai közé tartozhatott Jászay Magda feltételezése szerint.²⁸ Az 1448. márc. 1 és 1449. júl. közötti időszakból öt darab sajátkezű levele maradt fenn, melyek mindegyike Várdai Miklósnak szólt, akit a nagybátyjaként tartott számon a kutatás, de véleményem szerint kimutatható, hogy az unokatestvéréről van szó. Ezekben a levelekben szűkös anyagi lehetőségeire

²⁵ Lukcsics: Levelek 125–136. 1448. márc. 1. „Magnanime vir, domine ac preceptor mi singularissime.” 1448. tavasza „Nicolao patrueli...” 1448. okt. 9. „Spectabilis et egregie domine ac benefactor honorande... Egregio viro domino Nicolao de Warda domino et benefactori suo semper metuendo.” 1448–1449. „Domine mi honorando.” 1449. febr. 21. „Egregie vir domine ac preceptor mi dignissime.” 1449. júl. 14. „Egregie domine mihi plurimum honorande!”

²⁶ *Schrauf Károly*: Magyarországi tanulók külföldön. II., IV. Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Bp., 1892. 98. (A továbbiakban: *Schrauf*: Bécs)

²⁷ *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. 1221–1864. Bp., 1941. 156. (A továbbiakban: *Veress*)

²⁸ *Jászay Magda*: Párhuzamok és kereszteződések. A magyar–olasz kapcsolatok történetéből. Bp., 1982. 159.

utalva pénzt kér tanulmányai folytatására.²⁹ Ezek a kultúrtörténeti szempontból igen értékes levelek fogják képezni vizsgáldásunk tárgyát. A levelekből egy igen becsvágyó fiatalember képe tárul elénk, Várdai István nagyon tudatosan építette karrierjét, és úgy tűnik, hogy a krakkói, bécsi tanulmányok után az itthoniak már kisebb lelkesedéssel támogatták hosszúra nyúló itáliai tartózkodását.³⁰ 1450. aug. 29-én doktorált Padovában kánonjogból (doctor decretorum).³¹ Bármennyire is élvezhette az itáliai diákéletet, 1450. nov. 2-án már váradi kanonokként Magyarországon tartózkodott.³² A reményteli ifjú számára a továbblépés és anyagi függetlenség megteremtése szempontjából nagyon is kézenfekvő lépés lehetett, hogy javadalomhalmozással (cumulatio beneficiorum) stabilizálja helyzetét. Váradi stalluma mellett az egri káptalan kanonokja is volt 1451 és 1454 között.³³ Kánonjogi doktorátusából adódóan nem meglepő, hogy rövidesen esperesként látjuk viszont, hiszen az esperek számára a 13. század óta zsinati rendelkezések írják elő a jogi végzettséget, ennek ellenére a 15–16. század fordulóján is gyakran találkozunk olyan esperekkel, akiknek jogi iskolázottsága nem bizonyítható. Tehát 1452-ben hevesi esperes,³⁴ 1453-tól viszont patai esperes volt,³⁵ egy rövid megszakítással, amikor is 1454. febr. 15-én már csak egri kanonokként és küllői esperesként említik³⁶ és egy hónap múlva ismét patai esperes.³⁷ Természetesen ő is tisztában volt a javadalomhalmozás tiltott voltával ezért aztán nem késlekedett a kor szokásos megoldásához folyamodni, azaz pápai engedély birtokában a későbbiekben is megtarthatta korábbi javadalmát.³⁸ Az ötvenes

²⁹ Udvardy 296., 1448. márc. 1. *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Szeged 1997. 2630. (a továbbiakban: *Bónis*: Reg.), *Lukcsics*: Levelek 124–136.

³⁰ *Lukcsics*: Levelek 129. 1448. októberében azt panaszolja, hogy lassan már egy éve az otthoniak nem válaszolnak leveleire, üzeneteire, az aggodalom mellett a rosszallás is kiolvasható leveléből.

³¹ *Veress* 356–357.; *Veress Endre*: A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp. 1915. 9. Az anyakönyvi bejegyzésekkel ellentétesen Fügedi szerint Bolognában szerezte meg az egyházi jogi doktorátust – *Fügedi Erik*: A XV. századi magyar püspökök. In: *Történelmi Szemle* 1965. 477–498. és 491. (A továbbiakban: *Fügedi*: Püspökök)

³² Zichy Oktár IX. 203.

³³ Udvardy 298.

³⁴ 1452. jan. 7. Zichy Oktár IX. 234.; 1452. ápr. 28. Zichy Oktár IX. 246.; 1452. júl. 6. Zichy Oktár IX. 256.; 1452. szept. 12. Zichy Oktár IX. 259.

³⁵ 1453. febr. 5. Zichy Oktár IX. 270.; 1453. nov. 21. Zichy Oktár XII. 180.; 1453. nov. 23. Zichy Oktár IX. 298.

³⁶ 1454. febr. 15. Zichy Oktár IX. 314.; 1454. jan. 26-án kelt levelében még arról ír nagybátyjának Prágából, hogy intézi a küllői esperesség megszerzését. Zichy Oktár XII. 185.

³⁷ 1454. márc. 22. Zichy Oktár IX. 317.

³⁸ Udvardy 300.

évek elején befolyását természetesen latba vetette a család ügyeinek intézésében is,³⁹ mint ahogy azt leveleiben is ígérte annak idején.⁴⁰

Időközben mind a család, mind ő maga is felismeri a megváltozott politikai helyzetben rejlő lehetőségeket. 1453-tól adatolható, hogy V. László környezetében Várdai túllép az eddigi jórészt regionális, vármegyei politizálás szintjén. Az udvarba bizonnyal Miklós unokafivére segítségével került, aki 1453. januárjában elnyerte a szabolcsi főispánságot.⁴¹ István nagyon gyorsan az ifjú király egyik bizalmasává válik, 1453-ban már Prágában tartózkodik László környezetében. Karrierje ezzel párhuzamosan új lendületet vesz, a két kanonoki stallum az esperességgel kiegészítve már nem elég. Műveltségét, iskolázottságát diplomáciai küldetésben is kamatoztatja, tagja annak a küldöttségnek, amely 1454-ben a frankfurti birodalmi gyűlésen próbál egy újabb török ellenes kereszties hadjáratra támogatást szerezni.⁴² Szolgálatának jutalmaképpen 1454–1457 között ő tölti be az erdélyi prépostságot,⁴³ a méltóság megszerzésének tudatosságára utalhat, hogy ez évben egy rövid időre elnyerte a küküllői esperességet is, talán csak a kedvező alkalmat használta ki, és az esperesség helyett inkább – érthető módon – a nagyobb előrelépést biztosító préposti méltóságra fájta a foga. 1456-ban egri prépostként is feltűnik egy rövid időre és mellette a kancelláriai ranglétrán is szépen halad: alkancellár.⁴⁴ Idejének nagy részét a király környezetében tölti Budán és Bécsben. Eközben természetesen Miklós sem tétlenkedett, pénzügyi vonalon haladt előre: 1455-ben ő a királyi kincstartó.⁴⁵

Eközben István karrierje villámgyorsan halad, mi sem mutatja jobban, hogy mennyire kedves volt V. László szemében, mint az, hogy 1457-ben már választott kalocsai érsekként említik,⁴⁶ és 1471-ben bekövetkezett haláláig viseli a kalocsai érseki és az egri püspöki címet. A kalocsai érsekséggel

³⁹ 1452. ápr. 28. Zichy Okltár IX. 246. Várdai kérésére Mátyás kapja a kisvárdai plébániát. 1453. febr. 5. Zichy Okltár IX. 270. Várdai közbenjárására Kisvárdra Szt. László negyedében, más néven a Kápolna utcában Szt. Tamás napján országos vásárt és péntekenként pedig heti vásárt tarthattak.

⁴⁰ Lukacsics: Levelek 1448. márc. 1.–125–126., 1449. febr. 21. – 133.

⁴¹ Zichy Okltár IX. 260.

⁴² Udvardy 299.

⁴³ 1454. nov. 11. Zichy Okltár IX. 343., 1455. febr. 23. Zichy Okltár IX. 369. – kinevező levél

⁴⁴ Udvardy 300.; 1456. ápr. 18. Zichy Okltár IX. 377.

⁴⁵ Zichy Okltár XII. 260.; Virágh 66.

⁴⁶ Udvardy 301. Várdai kalocsai érsekségét tárgyalja részletesen Udvardy munkája mellett: *Katona István: A kalocsai érseki egyház története*. Kalocsa 2001. (reprint) 235–244. (a továbbiakban: *Katona*), *Érdújhegyi Menyhért: A kalocsai érsekség a renaissance korban*. Zenta 1899. 38–56.

párhuzamosan ő lesz a király titkos kancellárja, ami szintén bizalmas pozícióját erősíti. Így hát nincs mit csodálkozni rajta, hogy 1457 nyarán tagja a franciaországi küldöttségnek, amely V. László reménybeli házasságával tárgyal VII. Károly francia királlyal.⁴⁷ 1454-re István öccse, Aladár is az udvarba kerül, királyi kamarás és főpohárnok mester,⁴⁸ ő is Budán tartózkodott még 1456-ban is a király környezetében.⁴⁹ Miklós, István és Aladár egymás közötti viszonyát vizsgálva, az a következtetés vonható le, hogy kissé egysíkú az a megközelítés, amely szerint István egy személyben felelős a család felemelkedéséért.⁵⁰ Kétségtelen, hogy Aladár támogatásában már Istvánnak is szerepe lehetett, de az ötvenes évek elején családfőként, korábbi udvari tapasztalatai és kapcsolatai birtokában biztos, hogy Miklós egyengette a maga és István útját. De semmiféleképpen nem volt elhanyagolható Cillei Ulrik pártfogása, aki az egykori Ulászló-párti Várdaiakat igyekezett maga mellé állítani, hogy saját bázisát is növelje Hunyadi ellenében.⁵¹

Eközben Miklósnak, mint családfőnek egy családi viszályal is szembe kellett néznie. A család harmadik ága, amelyik az idősebb Miklós és Pelbárt testvérétől, Mihálytól származott, elégedetlenkedett. Az adatok alapján a három idősebb fivér közül Mihály volt a legidősebb, ezért fia, László bizonytalanságot tartott volna a családfőségre. Ennek ellenére a legsikeresebb és legfiatalabb testvér, Miklós halálával fia, az ifjabb Miklós irányította a Várdaiakat. Ebből a sértődöttségből hamarosan évtizedes viszály és pereskedés származott. László elköltözött Kisvárdáról és a közeli Dögén épített udvarházat. Ezzel együtt várható módon a birtokok olyan felosztásába sem ment bele, amit unokafivére Miklós javasolt.⁵²

A fiatal király hirtelen halála nem töri ketté Várdai karrierjét. Mátyás királlyá választása után visszavonul Kalocsára, kivár, mint annyian mások. A magyar klérus egészségéhez hasonlóan 1459-ben leteszi Mátyásnak a hűség- esküt, a körmeneti csata után. Mátyás is hasznát tudja majd venni az érsek tapasztalatának, tudásának. Katona szerint Mátyás levelezéséből egyértelműen kiderül,⁵³ hogy a '60-as évek elején a király még bizalmatlanul tekintett V. László közismert belső emberére, nyilván a Habsburgok és III. Frigyes támogatóját vélte benne. Ezzel a véleménnyel egyet kell érte-

⁴⁷ Udvardy 303.

⁴⁸ Zichy Oktár IX. 103., IX. 304., XII. 284., *Virágh* 66.

⁴⁹ Udvardy 300.

⁵⁰ Udvardy 299.

⁵¹ V. László megbízásából Cillei országos vásártartási jogot adományozott Kisvárdának 1453. febr. 5-én Zichy Oktár IX. 270.

⁵² *Virágh* 66., 116., 1459 körül Zichy Oktár XII. 208.

⁵³ Katona 239.

nünk, hiszen másképp megmagyarázhatatlan lenne Mátyás alábbi egyházpolitikai lépése. Szerette volna kihasználni a kalocsai egyházmegye stratégiai fekvését és ezért annak a cserének a lehetőségét vázolta fel, mely szerint Vitéz és Várdai cseréljenek helyet. Várdai vonuljon Váradra megőrizve érseki címét és jogait, Vitéz pedig költözzön Kalocsára.⁵⁴ Többek között Vitézre bízta volna a zágrábi egyházmegye szanálását. Ebbe a cserébe Várdai nem bele, hiszen presztízsveszteséget jelentett volna. A szanálásra azért volt szükség, mert évek óta nem állt püspök a zágrábi egyházmegye élén, mert Mátyás és Róma nem tudott megegyezni a jelöltek személyében, így a különböző egyházi jövedelmek kézen-közön elkallódtak. Másrészt a zágrábi egyházmegye rendbetétele és Mátyás hatalmának a növekedése a macsói és a szlavón bánszágban sakkban tarthatta az idős Újlaki Miklóst, aki déli birtokaira húzódott vissza III. Frigyes balul elsült királlyá választása után.⁵⁵ Ez az eset viszont cselekvésre készítette a kegyvesztéstől tartó Várdait, és tevékenyen segítette Vitézt a zágrábi püspökség kormányzásában, és tovább már nem tartotta magát távol az udvartól. Udvardy feltételezésével szemben, nem 1459-től,⁵⁶ hanem csak 1462-től vett tevékenyen részt a királyi tanácsulésen.⁵⁷ Várdai szerepét a zágrábi rendezésben maga Vitéz is elismerte, és ez adott lehetőséget arra, hogy Várdai elnyerje Mátyás bizalmát. Valószínűsíthető, hogy Várdai 1463–64-ben azzal összefüggésben kapta a bácsi örökös megyésispánságot, hogy Újlaki macsói hatalmát tovább gyengítse.⁵⁸ Másrészt ez a kérdés összefüggésbe hozható Mátyás boszniai hadjáratával, azaz a török elleni védekezéshez használta volna fel a kalocsai érsekség erejét.⁵⁹ Katona is Bonfinire⁶⁰ hivatkozva Mátyás törökellenes harcát hangsúlyozza és nem a belpolitikai nehézségeket, amikor is azt emlegeti, hogy 1464-ben Mátyás Várdaira bízta a Száva védelmét.⁶¹ Néhány rövid év alatt Várdai a király fontos, megkerülhetetlen és bizalmas embere lett. 1463-ban személyesen vesz részt a bécsújhelyi tárgyalásokon.⁶²

⁵⁴ Mátyás király levelezése a római pápákkal: 1458–1490. Bp., 1891. (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, I/6) 20–22.

⁵⁵ *Kubinyi András: Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején.* 10. In: *Humanista műveltség Pannóniában.* Szerk. *Bartók István – Jankovits László – Kecskeméti Gábor.* Pécs, 2000. 7–25. (a továbbiakban: *Kubinyi: Vitéz*)

⁵⁶ Udvardy 304.

⁵⁷ *Kubinyi: Vitéz* 11.

⁵⁸ *Kubinyi: Vitéz* 17.

⁵⁹ *Udvardy* 306., 308.,

⁶⁰ *Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei.* Ford: Kulcsár Péter, Bp., 1985. IV./1.3.

⁶¹ *Katona* 240.

⁶² *Katona* 240.

Időközben az ő kezébe került a család irányítása is. Várdai Miklós valószínűleg 1459. okt. 2-a előtt meghalt.⁶³ Unokafivére halálával István öccse, Aladár kapta meg helyette a szabolcsi ispánságot,⁶⁴ ami arra utal, hogy István bár ekkoriban az udvartól visszavonultan élt, a környék életében igen fontos szerepet töltött be a család. Egyházi méltósága folytán az ő vezető szerepében senki nem is kételkedett, ám egyházmegyéje irányítása mellett rámaradt a viszály lezárása László unokafivérével. A helyzet elmérgesedését jelzi, hogy a legegyszerűbb és mindenki meglegedésére szolgáló megoldást abban látta Várdai, ha László fiát, Jánost és vele együtt a Mihály-ágot új birtokokhoz juttatja, ezzel együtt a Miklós-ágot meghagyva a szabolcsi, Felső-Tisza vidéki birtokokban. Hosszas munka és erőfeszítések árán sikerül elérnie, hogy a tekintélyes bátmonostori uradalmat megszerezze. Bátmonostori Tóttös László egyetlen leányát, Orsolyát fiúsították, így az uradalom egyetlen örököséként ment férjhez Várdai Jánoshoz, ezzel megalapozva a család Bars, Hont, Fejér, Bodrog és Tolna megyei birtoklását.⁶⁵ Az ügy ezzel időlegesen nyugvópontra jutott. Ám Várdai János fiatalon, 1476-ban Szabács ostromakor elesett fiúörökös nélkül,⁶⁶ így a pereskedés újra kiújult.

A családi ügyek intézésében fontos szerepet kapott a várépítés. Alig foglalta el az érseki széket, 1457-ben már elkezdte a bácsi vár építését,⁶⁷ amit nyilvánvalóan a török fenyegetettség indokolt. A hatvanas években szorgalmazza a kisvárdai vár bővítését, korszerűsítését, hatalmas anyagi terhet rakva a szabolcsi uradalom és unokasógornói nyakába. Kisvárdára 1468. privilégiumának kiadását is az oppidum és a vár között kialakult visszás helyzet indokolta. A város lakói indokolatlanul nagy tehernek érezték a várépítésnél elvárt munkájukat és adójukat. Összességében ez a kiváltságlevél nem is annyira hosszú távú városi jogokat adományozott, mintsem az aktuális helyzetet rendezte. Az építkezés azonban továbbra is vontatottan haladt, az érsek familiárisaival többször ellenőriztette az építkezést és utasította, korholta a Várdán élő özvegyeket – Miklós feleségét: Perényi Katalint és Hedviget, László nejét –, hogy ne csak ímmel-ámmal erődítsenek. Ismét csak tisztáznunk kell egy félreértést. Nagy Iván szerint László 1471-ben halt meg és az ő gyermeke volt Hedvig, agárdi Tőke Péter felesége.⁶⁸ Ezt a pontatlanságot is kritika nélkül átvették többször is a későbbiekben. A vár építése körül

⁶³ 1459. okt. 2-i keltezésű levelében Miklós fiát, a legifjabb Miklóst vigasztalja apja halála miatt. Zichy Oktár XII. 260.

⁶⁴ Nagy Iván 56.

⁶⁵ Nagy Iván 55.

⁶⁶ Nagy Iván 55.

⁶⁷ *Udvardy* 302.

⁶⁸ Nagy Iván 55.

kiadásra került oklevelekben viszont egyértelmű, hogy László 1468-ban már nem élt, és az ő özvegye volt Hedvig, agárdi Tőke Péter lánya.⁶⁹ Emellett az is feltűnik, hogy az özvegyek fiait és unokatestvéreit emlegeti a várépítés kapcsán, az ő testvéreiről szó sem esik. Feltételezhetjük, hogy ekkorra már Aladár is távozott az élők sorából és a Pelbárt-ágnak rajta kívül már nem volt férfi leszármazottja.

Bár nagyon fontos volt számára a család hatalmának növelése, a saját karrierje sem szorulhatott háttérbe. Az 1464. év újabb fordulópontot jelentett. Ebben az évben terjesztette fel először Mátyás a bíborosságra, de még mielőtt a kinevezés megtörténhetett volna II. Pius meghalt. Mátyás akaratát és határozottságát mutatja, hogy az elkövetkező években nagyon komoly diplomáciai nyomást gyakorolt a Curiára, hogy elérje bizalmasa kinevezését. II. Pál végül 1467-ben nevezte ki Várdait bíborossá, tituláris egyháza a Szt. Nereus és Achilleus bazilika lett. A bíborosi kalap csak 1471-re ért Kalocsára, ezt már Várdai nem érte meg.

1464. a belpolitikában is fontos fordulópontot jelentett, a koronázás után Mátyás helyzete megváltozott. Nyilvánvalóan a bíborosi kinevezés kérelme is az uralkodó háláját volt hivatva kifejezni, de ezzel együtt egyértelművé vált Várdai belpolitikai vezető szerepe is. A koronázással Mátyás legitim uralkodóvá vált, felállhatott a nagy kancellária is az eddig is működő titkos kancellária mellett. Nem mehetünk el szó nélkül a kancellária reform mellett. Mátyás a két kancelláriát egybeolvasztotta, az élére két elvileg egyenrangú fő- és titkos kancellárt állított a kalocsai és az esztergomi érsek személyében. Az idős Szécsi Dénest 1465-ben Vitéz János követte az esztergomi érseki székhelyben. Bár a köztudatban Mátyás és Vitéz felhőtlen jó viszonyának képzete él, mégis Várdai bíborosi kinevezését erőltette Mátyás, és úgy tűnik, hogy ő volt a kancellária valós irányítója, ez a kettős vezetés 1480-ig maradt fenn. A szakirodalom általában Várdai kancelláriai vezető szerepét hangsúlyozza egészen haláláig. Kubinyi András újabb kutatásai viszont árnyalják ezt a képet. A két kancellária illetén összevonása nem teremtette meg a királyi tanácstól független kancelláriát, hanem csak nagyobb játékkeret adott Mátyásnak személyi politikájában. Várdai szigilája a hatvanas években szerepel mind a nagypecséttel, mind a titkos pecséttel megerősített okleveleken előfordul, és mellette úgy tűnik, hogy néhány évig Janus Pannonius vitt vezető szerepet a kancelláriában 1465-től ismét titkos kancelláriai titulussal. Janus talán azért használta igen ritkán titulását, hogy a két érsek érzékenységét ne sértse? Mindenesetre az biztosnak látszik, hogy Vitéznek fő- és titkos kancellárként sem sok beleszólása volt az ügyintézés-

⁶⁹ 1468. márc. 27. Zichy Oktár X. 445., 1469. aug. 15. Zichy Oktár XI. 233. Mindkét oklevélben Katalint, a néhai Miklós úr özvegyét, és Hedviget Várdai László özvegyét említi.

be. Hármójuk zökkenőmentes együttműködése elég könnyen elképzelhető. Hiszen Várdai és Janus még Itáliából ismerhették egymást, Várdai Vitéz váradi prépostsága, majd püspöksége idején volt váradi kanonok, a későbbiekben együtt munkálkodtak Zágráb ügyében, tehát adott volt a lehetőség, hogy különösebb feszültség nélkül Janus a háttérben zavartalanul dolgozott a kancellárián. Mindenesetre adatolható, hogy Várdai a hatvanas évek végén egyre kevesebbet tartózkodott az udvarban, úgy tűnik, hogy ez akár összefüggésben lehet Mátyás egyik ügy kreatúrájának, Matucsinai Gábornak a térnyerésével, aki 1470-ben már cancellariusként jegyzi az okleveleket.⁷⁰ Tehát úgy tűnik, hogy a kancelláriai reformról alkotott képünk, még jócskán kiegészítésekre szorul, de az nem tagadható, hogy különösen az 1460-as évek közepén Várdainak vezető szerepe volt az oklevéladásban. Várdai az 1471. évi összeesküvést már nem érte meg, 1471. januárjában halt meg.⁷¹

Az ifjú Várdai István Ferrarában

Várdai István ferrarai leveleit teljes szövegükben Lukcsics Pál adta ki Történelmi Tár 1929. évfolyamában 125–136. oldal. Teljes szövegében a Zichy okmánytár sem közli, ugyanúgy a Lukcsics-féle kiadásra hivatkozva csak regesztákat közöl. Egy-két részletét szokták fordításban közölni, de a levelek részletes bemutatása még nem történt meg.

Ferrarában először 1448 tavaszán találkozunk vele, ekkortájt érkezett Padovából. Ebből az időből két levele származik, az egyik márc. 1-jei dátummal (1. sz.), a másikon csak évszám szerepel (2. sz.). Ez utóbbi tartalmából adódóan kapcsolható az elsőhöz. Ebben a két levélben értesíti családját arról, hogy milyen körülmények között hagyta el Padovát (2. sz.). 1447. Karácsonykor küldte haza szolgáját, Gergelyt, hogy hozzon pénzt, ekkor még Padovában tartózkodott. Majd nem sokkal később kitört a pestis, ami elől menekülniük kellett. Hamarosan az egész város elnéptelenedett, mindenki menekült, igazán nem is a halálfélelem, hanem a nyomorúság cseng ki leveléből. Az egyetem hallgatói Ferrarába indultak kisebb-nagyobb csapatokba verődve, indokuk az ottani oktatás kiválósága. Várdai és társai nyilván magukat kímélendő és a gyorsabb utazás érdekében hajón próbálták meg elérni Ferrarát. Ekkor botlottak a karanténba, úgy tűnik, hogy a korszak teljesen átlagos procedúrájával van dolguk. Aki pestises helyről érkezik, 40 napig nem tehet be a lábát a városba. Mivel nem tudták, hogy a pestis milyen úton terjed, egyértelmű óvintézkedés volt a távolságtartás. Egy-egy járvány esetén a karantén a környék lakosságát terhelte meg leginkább, hi-

⁷⁰ Kubinyi: Vitéz 12–19.

⁷¹ Udvardy 315.

szen ők nem tudtak védekezni a menekültáradat ellen. Ez nemcsak az ellenszenvüket váltotta ki, hanem megpróbálták a helyzetet a hasznukra fordítani, azaz nyereszkedtek. A diákok egy sekrestyében vészelték át a kötelező 40 napot. Várdai keserűen panaszolja, hogy a helybeliek nem keresztények módjára viselkedtek velük, napokig még tűzhöz sem jutottak. Nyilvánvalóan látván, hogy nem betegek, csak napok múltával álltak szóba velük, és igen borsos áron jutottak bármilyen alapvető élelmiszerhez, sőt pénzüket elfogyván néhány napot a piactéren éjszakáztak. Csak itt beszél halálfélelemről, de leginkább is attól tartott, hogy éjjel álmukban ölik meg őket. Míg végül sikerült bejutniuk a városba, beiratkozni és berendezkedni. Házat bérelt az egyik társával, jogszabály gyűjteményt vásárolt, próbálta az életet a rendes kerékvágásba terelni, mindeközben tetemes adósságot halmozott fel. Az első levelében igyekszik magabiztosságot sugározni és azt hangsúlyozni, hogy mekkora előnyökkel jár a család számára, hogy ő éppen Itáliában van.⁷²

Levelében természetesen anyagi helyzetét taglalja. Ő maga Itáliában nem rendelkezik önálló jövedelemmel, ezért családjára van utalva. Valószínűleg a váradi stallumból származó jövedelmét is ők juttatták el neki. A váradi kanonikátus a pápai supplicatiók alapján 60 forintot jövedelmezett egy évben.⁷³ Ez az összeg itthon a jómódú köznemesek életszínvonalát biztosította, Itáliában viszont jóval kevesebbet. Elég, ha csak azzal hasonlítjuk össze, hogy Ferrarában egy évre 12 forintért bérelt lakást, 17 forintba került potom áron a joggyűjteménye, és 6 forintért bundáztatta be a kabátját, hogy ne fázzon télen... (2. sz.) Ehhez képest az az 50 forint, amelyet az idősebb Várdai Miklós hagyott rá végrendeletében 1446-ban,⁷⁴ talán még Bécsben is, de Krakkóban biztosan többet ért. Levelében elég részletesen beszámol kiadásairól, hiszen valamivel alá kellett támasztania kéréseit. Tudjuk jól, hogy tehetősebb diáktársaitól, adott esetben magyaroktól is kér kölcsön, sőt, helyi polgárokhoz, zsidókhoz is folyamodik. Mivel éveken keresztül adósságból él és újra és újra kap kölcsönt, feltételezhetjük, hogy ismét a bevett szokással állunk szemben, nem ő volt az egyetlen, akinek akadozott az apánázsa. 1448. okt. 9-én kelt következő levele (3. sz.), amelyben igen nehezményezi, hogy lassan egy éve hazaküldte Gergelyt, aki még mindig nem tért vissza a pénzzel, ezért most alkalmi küldöncöt volt kénytelen fogadni, természetesen az egyik iskolatársával közösen, azaz másnak a hazafelé induló küldöncére bízta saját levelét is. Ez időre már a Ferrarában felvett kölcsönöket is felélte, egyre kínosabb helyzetbe került. Előrelátóan az adósság össze-

⁷² Lukcsics: Levelek 125–128.

⁷³ Lukcsics Pál: A XV. századi pápák oklevelei. I–II. Bp., 1931–1938. II. 336.

⁷⁴ Zichy Oktár IX. 105. Várdai Miklós fiára, Miklósrá 100, unokaöccseire, Lászlóra és Istvánra 50–50, testvéreire, Mihályra 25 forintot hagyott.

gének a dupláját kérte, hogy legyen miből élnie az év végéig. Ez már egy igen komoly összeg volt, ezért azt javasolja, hogy utalják át neki a pénzt. Érdekes adalék, hogy részletesen leírja, hogy hogyan is működik a pénzutalás.

„...úgy hiszem, hogy biztonságosabb lenne, ha ahogy már többször írtam nektek, hogy valamelyik olasz váltóján keresztül megkaphatnám ily módon (ti. a pénzt): ha Budán, vagy máshol találnátok egy kereskedőt, akinek, vagy akinél azt a pénzt, amit nekem akarnátok küldeni, elhelyezhetitek egy megbízható tanú jelenlétében, aki pedig írna Velencébe, vagy egy másik, hozzám közeli városba, akár Firenzébe egy üzlettársának, aki pedig itt nekem kiadná a pénzt minden veszély nélkül társának levelére. Ha pedig ez az ügy ilyen módon, valamelyik olasszal vagy kereskedővel elintézhető, másik küldöncötököt hozzám küldeni nem lesz szükséges, mivel ez (a küldönc) ezt a levelet biztonságosan el tudja hozni. Annyi lesz a feladat, ... hogy a kereskedő a társának... le fog írni több jelet, és több ismertetőjegyet, például éveim számát, testalkatomat, személyem arcát, és más ismertetőjegyek a ti kereskedőtök levelében ki lettek fejtve, amelyek egyetlen más személyre sem illenek, nehogy valaki más rajtam kívül ezt a levelet ennek a kereskedőnek Itáliában bemutassa, és a pénzt ő így fizeti ki. Ennek a kereskedőnek a levelét, ha lesz, készítsétek úgy, hogy egy másik leveletekbe hajtogattjátok, és ezt odaadhattjátok a küldöncömnek, de gondoskodjatok arról, hogy a levélről tudomást ő ne szerezzen, hacsak nem avatjátok be, hogy a leveleteket hűségesen megőrizze, hogy az utat óvatosabban és biztonságosabban járja meg a pénz elszállításával, ez a javaslatom.”⁷⁵

1449. febr. 21-i leveléből (5. sz.) megtudjuk, hogy utóbbi sürgetésére Gergely – az állandó küldönc megérkezett, de csak 100 dukátot hozott. Úgy látszik, Várdai Miklósnak többszöri unszolásra sem nyerte el a tetszését a pénzutalás lehetősége. Ismételten arra panaszkodik, hogy a tartozásait ugyan rendezte, de alig maradt valamije. Ismét pénzt kér Pünkösdre a doktori vizsga és a lakoma, valamint újabb könyvek költségeire. Tudjuk jól, hogy a doktori eljárás a 15. században is tetemes összegbe került. Ebből a levélből értesül Potenciána nővére eljegyzéséről Szokoli Péterrel, aki egy tehetős, környékbeli család tagja volt. Úgy tűnik, nem késlekedett felvenni a kapcsolatot Szokolival és beleegyezéséről biztosította, és akár neki is tehetett utalást szerény anyagi helyzetére és a későbbiekben megtérülő befektetésre. Szerencsével járt. Néhány hónap múlva 1449. októberében 100 forintot kapott Szokoli Pétertől, a nándorfehérvári várnagytól, a jövőendő sógorától.⁷⁶

⁷⁵ Saját fordításom. *Lukesics: Levelek 129–130.*

⁷⁶ 1449. okt. 24. Zichy Oktár IX. 177.

Eközben 1449. júliusára (6. sz.) a járvány elérte Ferrarát is, ahonnan az ismét eladósodott Várdai pénz hiányában elmenekülni sem tud. Újabb 60 dukátra rúg az adóssága. Valóban utolsó pillanatban érkezhetett Szokoli küldeménye, mert az év elejétől fogva egyre kétségbeesettebben fenyegetőzött azzal, hogy szegényszemre haza költözik és elvesz az eddigi tanulás. Szorult helyzetére utal, hogy Ártánházi Lászlóval, egy környékbeli nemessel (!) küldi utolsó – az utókorra fennmaradt – levelét. Sőt, már nemcsak pénzt kér, hanem megoldást is ajánl. Számításai szerint a családi ezüsből a ráeső rész megérne 50–60 dukátot, kéri, hogy zálogosítsák el a tárgyakat.⁷⁷

A pénz kérdésén kívül természetesen családi ügyeikről esik a legtöbb szó a levelekben. Hunyadi rigómezei vereségéről értesülve nagy izgalommal várja a híreket a csatában harcoló rokonokról, Mihályról.⁷⁸ Az egészségi állapotuk megtárgyalása mellett, István természetesen azt bizonygatja, hogy nem hiábavaló befektetés az ő tanulmányaira áldozni. 1448-ban Ferrarában még egyszerű tanulóként iratkozott be. Első levelében tesz ígéretet arra, hogy hamarosan megszerzi a baccalaureatust, 1449. februárjában (5. sz.) már a közelgő doktori vizsga költségeire kér pénzt, júliusban (6. sz.) megígéri, hogyha októberre kap pénzt, akkor már karácsonyra otthon lesz a doktori fokozattal együtt. Végül tudjuk, hogy csak egy év múlva, 1450. aug. 29-én doktorált Padovában kánonjogból (doctor decretorum).⁷⁹ Hogy hogyan és miként került vissza Padovába, sajnos nincs adatunk. Mindenesetre egy érdekes módszertani kérdés, hogy az egyházi középréteg egyetemjárása kapcsán azt a szempontot is figyelembe szoktuk venni, hogy az illető hány egyetemen fordult meg. Íme, a példa, hogy az egyetemváltások esetében sokszor közrejátszhatnak külső, kényszerítő tényezők. Elképzelhető, hogy Várdai azért tért vissza Padovába, mert ott jobban érezte magát, és érkezett annyi pénze, hogy az újabb járvány elől el tudott menekülni? Azaz kanonkjaink tudásszomját és kapcsolatépítő tehetségét nem feltétlenül kell összekötnünk azzal, hogy hány egyetemre voltak beiratkozva. Miként az egyetemi anyakönyvi bejegyzések is kellő óvatossággal kezelendők, úgy az ilyen csábító statisztikai lehetőségek sem megbízhatóak. A levelek egyre kétségbeesettebb hangneméből arra következtethetünk, hogy a család egyre türelmetlenebbül tűrte és viselte el az István iskoláztatásából adódó terheket.

Mindezek mellett István igyekezett magát Itáliában is hasznossá tenni. Első levelében arról ír, hogy ha a családnak bármilyen peres ügye van egyháziakkal, ő majd a római Curia elé viszi és ott gyorsan le is tudja zárítani.⁸⁰

⁷⁷ Lukcsics: Levelek 135–136.

⁷⁸ Lukcsics: Levelek 132.

⁷⁹ Veress 356–357.; Fügedi: Püspökök 491.

⁸⁰ Lukcsics: Levelek 126.

Nyilvánvalóan saját fontosságát hangsúlyozza ezzel az ajánlattal, de nem tudunk róla, hogy a római felterjesztés meg is történt volna, annál is inkább, mert elméletileg tilos is volt magyar egyházi ügyekben a pápához fellebbezni. Az első levélben egyébként konkrétan Bezdédi Mihály váradi kanonokkal áll perben a család, aki korábban kisvárdai plébános volt. Egyházi ügyekben még egyszer nyilvánít véleményt, sőt kissé össze is koccan unokatestvérével, mintegy jelezvén, hogy az ő véleményét is ki kellene kérni a család fejének. Az ötödik, 1449. februárjában kelt levélben a litkei plébánia betöltésének ügyében felháborodásának ad hangot.⁸¹ Kijelenti, hogy Miklós akarata ellenére nem cselekedne, de azért jelzi, hogy jó néven venné, ha kikérnék a véleményét. Úgy tűnik, hogy hasonlóképpen viszonyult ahhoz a hírhez, amelyben elújságolták neki, hogy Potenciána nővérét eljegyezték Szokoli Péterrel.⁸² Megköszöni az információt, mint idősebb báty bele is egyezik a frigyebe, majd nagyon udvarias formában de érzékelteti, hogy az ő jóváhagyásához mindenféleképpen szüksége van a családnak, bár ő nem szól bele az otthoniak ügyeibe. Ahogy egyre nagyobb adósságokat halmoz fel, úgy érezhető a feszültség a két unokafivér között.

Ferrara és Kisvárdra között folyamatosan megfordultak egyéb küldemények, ajándékok is a leveleken kívül. Egy részről István próbált kedveskedni az övéinek kisebb ajándékokkal, másrészt neki is voltak igényei. 1448. októberében, ahogy rendeződött a helyzete Ferrarában a rangjának megfelelő életmódot folytatta, még akkor is, ha ki sem látszott az adósságból. „Továbbá újra és újra kérem, uraságtokat, hogy a küldöncömmel, hírnökömmel együtt egy 12–14 éves, szép arcú, lehetőség szerint nemes fiúcskát, és egy kicsit tudjon latinul is, minden szolgálatom elvégzésére küldjetelek, mert semmi másban a pénzen kívül nem szűkölködöm.”⁸³ Úgy tűnik, hogy az ismételt kérés ellenére az otthoniaknak pont elég volt István kiadásait fedezni. Azért még egy praktikus tanácsot is hozzátesz: a fiúcskát ne hogy szép ruhában indítsák útnak. A közbiztonságra vonatkozik az a megjegyzés is, hogy Gergely familiárisának szerezzenek menlevelet Hunyaditól, és hogy bizonyos esetekben ne pénzt, hanem ezüstöt küldjenek, mert jobban jár az átváltással.⁸⁴ Tanulmányai végéhez közeledve kér a pénzen kívül még egy igáslovat otthonról, valószínűleg a költözködéshez szükséges, és arra kéri rokonait, hogy értékes madarakat küldjenek a ferrarai örgrófnak. Vélhetőleg itt valamiféle idomított sólymokról lehet szó, hiszen itthon is nagy kultúrája volt a

⁸¹ A litkei plébániának Várdai Miklós volt a kegyura, az idősebb Miklós a templom felújítására 10 forintot hagyott végrendeletében. Lásd fentebb.

⁸² *Lukcsics*: Levelek 132.

⁸³ Saját fordítás *Lukcsics*: Levelek 130.

⁸⁴ *Lukcsics*: Levelek 126.

sólymokkal történő vadászatnak. Ebből a kérésből azt is megtudjuk, hogy Várdai igen jó viszonyba keveredett a ferrarai herceggel, aki többször kisegítette és nagy megbecsülésben tartotta, ezért viszonzásképpen, méltó ajándéknak tarja a madarak küldését.⁸⁵ Olybá tűnik, hogy tényleg elhagyni készült Ferrarát 1449 őszén.

Emellett István is küldött néhanapján egy-egy apróságot rokonainak. Ötödik levelében, 1449 februárjában, hogy korholásainak erejét tompítsa egy vörös karmazsin köpenyt küld unokafivérének. Majd egy évvel később, még mindig Ferrarából, 1450. ápr. 20-án nagynénjének, az idősebb Miklós özvegyének és a család nőtagjainak küld ajándékokat. Ekkor már bizonytalán Padovába készült, hiszen néhány hónap múlva ott tette le doktori vizsgáit. Nagynénjének, Borbálának, Miklós úr feleségének, Perényi Katának, és László feleségének, Tőkei Hedvignek, valamint még otthon tartózkodó leány nővérének küld természetesen textíliákat, hiszen azokat a legegyszerűbb szállítani, útközben az értékükből sem veszítenek, és az asszonyok bizonytalán örülnek az itáliai csecsebecsékeknek. Nagynénjének egy fekete selyemövet, az unokasógornőknak és hűgának egy-egy köpenyt, ezenkívül négy könyéknyi jó minőségű vászont: „ahogy nekem elmondtátok, amelyet minél többször mostok, annál szebbnek látszik, bár még nem voltak mosva.”⁸⁶ Ezentúl még egy unciányi aranyfonállal is tud kedveskedni szűkös költségvetéséből.⁸⁷ Feltűnő módon mind a két esetben, amikor ajándékot küld, ugyanazzal a Ciceró és Cato idézettel kér elnézést a csekélységükért.

Várdai leveleiről elmondhatjuk, hogy témájukból adódóan is nyelveztük vulgáris latin, szerzőjük humanista képzettségének nem sok nyoma jelenik meg. Nyilván a címzettek sem igazán értették volna magasröptű filológiai, mitológiai utalásokkal teletűzdelt eszmefuttatásokat. Várdai maga is sokkal inkább praktikus személyiség volt, mintsem irodalmár, humanista. Ennél sokkal jobban érdekelték a földhöz ragadt anyagiak. A belőlük kiolvasható információk viszont érdekes adalékokkal gazdagítják a 15. századi életről való ismereteinket.

Várdai pályáját végig kísérve nyilvánvaló, hogy valóban jó befektetés volt a fiatal fiú iskoláztatása, nemcsak azért, mert ismereteiben gazdagodott, látóköre szélesebbé vált, hanem valóban olyan végzettségre és ismeretsegekre tett szert, amelyek segítségével a bíborosi kalap is elérhetővé vált számára. A pályakép felvázolásával azt is szerettem volna bemutatni, hogy Várdai tehetsége egymagában kevés volt a család felemeléséhez, mint ahogyan ezt többen állítják. Már családjának korábbi nemzedékei is igyekeztek bejutni az

⁸⁵ Lukcsics: Levelek 136.

⁸⁶ Saját fordítás

⁸⁷ Zichy Oktár IX. 150.

udvarba, és egy nagyon erős családi háttérrel indult el pályáján Várdai István is. Sokkal inkább beszélhetünk a család generációkon átívelő, összehangolt és nagyon tudatos politikájának a sikeréről, hiszen a 16. századra az ország bárói lettek hatalmas birtokokkal, több püspök, udvari méltóságviselő került ki utódaik közül. Ennek a hatalomnövekedésnek az elérésében Várdai István is igen hatékonyan részt vett.